

STATE REGULATION OF THE AGRICULTURAL DEVELOPMENT OF THE REGION

аспірантка кафедри економіки підприємства ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

В статті висвітлюються актуальні питання нормативно-правового забезпечення функціонування та розвитку сільського господарства, розкрито та визначено особливості чинного законодавства України у сфері аграрного господарювання, розглянуто сутність та зміст державного регулювання аграрної сфери економіки.

В статье рассматриваются актуальные вопросы нормативно-правового обеспечения функционирования и развития сельского хозяйства, раскрыты и определены особенности действующего законодательства Украины в сфере аграрного производства, подчеркнута сущность и содержание государственного регулирования аграрной сферы экономики.

In the offered article the current issues of normative and legal support of agriculture functioning and its development are analyzed, the peculiarities of the current legislation of Ukraine in the sphere of agricultural management are considered and defined, the nature and content of state regulation of agriculture are considered.

Ключові слова: державне регулювання, аграрна сфера, сільське господарство, законодавчо-нормативно забезпечення

Ключевые слова: государственное регулирование, аграрная сфера, сельское хозяйство, законодательно-нормативное обеспечение

Keywords: state regulation, agrarian sphere, agriculture, normative and legal support

ВСТУП

Аграрне виробництво, як складова агропромислового комплексу, має свої особливості та специфіку, свої властиві тільки йому проблеми. Унікальність його проявляється в тому, що основним засобом виробництва є земля, яка потребує особливої уваги. що до формування земельних відносин власності, порядку її використання і продажу, державного регулювання і підтримки. За характером діяльності та структури виробленої продукції аграрне виробництво найбільш схильне до ринкової економіки, оскільки основна частина його продукції виготовляється для ринку, є стратегічним пріоритетом розвитку для України у майбутньому і тому потребує особливої уваги з боку науки і держави з метою забезпечення його інвестиційно-інноваційного розвитку.

Дослідженнями проблем та перспектив розвитку сільського господарства України в цілому та її регіонів, зокрема, присвячено науковій праці українських вчених. Серед них В.К. Збарський, В. Єрмоленко, М.А. Лендел, Ю.О. Лупенко, В.І. Мацибора, А.А. Чалий та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є висвітлення характерних особливостей нормативно-законодавчого забезпечення функціонування аграрної сфери.

Теоретичною і методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні економічні методи пізнання явищ і процесів. У процесі дослідження використовувалися такі методи та прийоми: діалектичний та абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення та формулювання висновків); емпіричний та інші.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державне регулювання будь-якої із сфер економіки є вагомим чинником впливу на забезпечення їх ефективного функціонування і розвитку. Аграрна сфера, що спрямована на розвиток основних галузей (рослинництво і тваринництво) і додаткових (садівництво, бджільництво, ставкове рибництво, тепличне і парникове господарство, вирощування овочів, хмелярство тощо) тісно пов'язана із продовольчою безпекою країни і потребує особливої уваги і підтримки держави.

Міжнародний досвід свідчить, що ринковий механізм господарювання в усіх країнах доповнюється інструментами державного регулювання, і співвідношення між ними формується під впливом частки державного сектора, історичних особливостей і традицій, характеру нагальних завдань. Стійкий економічний розвиток країни неможливий без вирішення державою таких основних завдань [15, с. 57-58]: утвердження основ законності; підтримання стабільної і збалансованої політичної

ситуації; інвестування соціальної сфери; підтримки незахищених груп населення; забезпечення обороноздатності країни (яка, в принципі, неможлива без забезпечення її продовольчої безпеки); захисту навколишнього середовища. Ринковий механізм неспроможний забезпечити оптимальне поєднання ефективності і справедливості, бо ці речі являють собою несумісні цілі ринкової економіки. Вирішити таку проблему можна тільки за допомогою інституту держави. Ринкові вади не можуть бути ліквідовані повністю, але держава в змозі пом'якшити їх негативний вплив на суспільство шляхом створення відповідних інституціональних структур, участі держави в розподілі ресурсів, вирішенні проблем, які не можуть бути забезпечені ринковим механізмом [11, с. 539].

Нині важливим є розуміння державними і владними структурами, що розвиток аграрної сфери є важливою складовою як економічної, так і національної безпеки країни в цілому і тому його підтримка сприятиме забезпеченню збалансованого соціально-економічного й екологічного розвитку територій, зокрема сільської місцевості. Вчені економісти-аграрники звертають особливу увагу на формування нової аграрної політики, яка б відповідала завданням відродження аграрного сектору і в цілому сільського життєвого середовища. Так, О. М. Могильний має окреме бачення стосовно вирішення проблемних питань державного регулювання аграрної сфери [12, с. 68]. До концептуальних основ він відносить принцип законності, що передусім передбачає верховенство закону і неухильне дотримання уповноваженими органами державного регулювання, підприємствами та їх професійними організаціями законів і підзаконних актів; опосередковане регулювання аграрного виробництва за допомогою нормативно визначених фінансово-економічних, адміністративних важелів і соціального впливу, а також державну регуляторну політику, що має враховувати дію економічних законів і закономірностей.

До основних економічних важелів регулювання аграрного виробництва в період ринкової трансформації економіки належать [12, с. 119-121]: цінова політика, оподаткування, бюджетна підтримка, кредитне забезпечення, сприяння розвитку страхування, митно-тарифне регулювання, гарантії уряду щодо інвестування зарубіжними установами.

Окремі науковці відмічають взаємозалежність економічної і регуляторної складової у забезпеченні розвитку аграрного сектора [12, с. 83]: 1) економічною базою забезпечення життєдіяльності сільського населення є і в подальшому буде залишатися агропромислове виробництво; 2) сільськогосподарське виробництво не є самодостатнім, і для забезпечення його середньогалузевої прибутковості необхідний перерозподіл доходів з інших галузей економіки через механізми державної підтримки. Поряд з ними розвиваються допоміжні галузі — переробка продовольства і сировини власного виробництва, місцеві промисли, торгівля через власну або орендовану торговельну мережу тощо.

У процесі аграрного господарювання важливим є дотримання раціональних підходів щодо використання земельних ресурсів, насамперед земель сільськогосподарського призначення, які є особливим видом майна та основним засобом, що застосовується з метою ведення сільськогосподарського виробництва. Ця категорія земель України має особливий правовий режим і цільове призначення і регулюється Земельним Кодексом України [3], статтею 22, де відмічено, що такими землями визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей. Причому існує пряма заборона змінювати цільове призначення земельної ділянки і ландшафту, це за своєю природою є законодавчим обмеженням прав власника на земельну ділянку.

Світовий досвід переконує, що без приватної власності на землю та засоби виробництва неможливо досягти відповідальності, ініціативи та економічної заінтересованості працюючих.

Першою спробою земельної реформи можна назвати постанову Верховної Ради України “Про земельну реформу” від 18 грудня 1990 р., де визначалися основні завдання земельної реформи, зокрема “перерозподіл земель з одночасним передаванням їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання та охорони земель”. Наступним логічним кроком на шляху реформи став Земельний кодекс, який був чинний протягом десятиріччя. Цей документ було ухвалено 13 березня 1992 р. Він був далеким від досконалості, проте ним намагалися врегулювати питання продажу приватизованих земельних часток. Однак із неабиякими застереженнями — наприклад, зазначалося, що “переважне право на купівлю мають співвласники”, було введено заборону на продаж землі протягом шести років від моменту приватизації.

Черговим кроком став Указ Президента “Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи”, виданий 10 листопада 1994 р. Одним із сутнісних моментів, які законодавчо мали б обґрунтувати процеси земельної приватизації, стало ухвалення відповідної статті в Конституції України. У ст. 14 Основного Закону України вказувалося, що “право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону”. Як відмічають В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Є.М. Лібанова, це виявилось в тому, що по-перше, перехід права володіння або користування в основному не передбачає конкуренцію набувальників цих прав. По-друге, земля переважно передається безоплатно, а не

продається за ринковою вартістю. По-третє, володіння і продаж землі здійснюються тільки при її цільовому використанні. За таких умов не можна говорити про становлення товарної форми землі, а отже, і про ринкові принципи її привласнення” [8, с.158].

Розглядаючи концептуальні основи формування і розвитку ринку земель, М.М. Федоров відмічає, що:

- у зв'язку з реформуванням земельних відносин надзвичайно важливим є питання ринку земель;

- рух земельних часток (паїв) дасть поштовх до розвитку первинного ринку землі, звичайно ж, спочатку всередині самого колективного підприємства;

- практично вже ніхто не заперечує проти існування у нашій державі ринку засобів виробництва, робочої сили, цінних паперів, фінансів, інформації, нових технологій тощо. Спірним залишається питання ринку землі;

- однак уже саме визнання приватної власності на землю – це крок до формування ринку землі, оскільки власність дає право володіти, користуватись і розпоряджатися нею [16, с. 240-241].

Тому земельна реформа стала основною складовою аграрного реформування, сутність якої зводилась до докорінної перебудови земельних відносин, роздержавлення земель, зміни землевласників і форм господарювання, зміни структури земельних і сільськогосподарських угідь, раціонального використання земель та їх захисту, ведення земельного кадастру тощо.

У процесі створення нових форм господарювання ринкового типу необхідним стало формування інфраструктури ринкового типу. Як результат, був прийнятий Указ Президента України "Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку" (06.06.2000 р.) [6], де зазначались заходи щодо створення або удосконалення діяльності інститутів аграрного ринку, зокрема: кредитних спілок, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, торгових домів тощо. Проте, не зважаючи на вжиті заходи, інфраструктура аграрного ринку й досі розвивається надто повільними темпами.

Наявність різних форм власності в умовах глобалізації економіки на землю і землекористування є основою багатокладності сільського господарства. Світова практика засвідчує, що в аграрному секторі ефективно функціонують різні за розмірами і формами власності види підприємств – малі, середні і великі, засновані на повній власності на землю і оренді; родинні ферми, сільськогосподарські кооперативи і корпорації. Всі вони мають рівні права в стосунках з державою, іншими аграрними і несільськогосподарськими підприємствами і організаціями [7, с. 215]. В Україні у результаті проведення поетапної земельної реформи в умовах глобалізації сталися корінні, необоротні перетворення земельних стосунків. Одним з найважливіших її результатів є ліквідація монополії державної власності на землю і введення інституту приватної власності [10, с. 110].

До здобуття незалежності в Україні у сфері аграрного сектора існували три форми власності: державна, колгоспно-кооперативна та власність громадян у формі особистих підсобних господарств колгоспників, робітників радгоспів та інших громадян. У радгоспах засоби виробництва і продукція була власністю держави, в колгоспах – існувала формально колективна власність, а закупки продукції були монополізовані державою (існувало держзамовлення). Вільне господарювання в аграрній сфері було лише в секторі особистих підсобних господарств населення.

В цілому, правове регулювання спеціалізації сільськогосподарського виробництва здійснюється за допомогою правових норм як загальних, так і спеціальних законів та підзаконних актів. Так, згідно зі ст.3 Господарського кодексу України [2] господарська діяльність сільськогосподарських підприємств — це діяльність суб'єктів аграрного господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт або надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Господарська діяльність може здійснюватися з метою одержання прибутку (підприємство) або без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

Закони становлять головну частину аграрного законодавства України. На думку В.З. Янчука, правове регулювання найістотніших суспільних аграрних відносин нормами законів є принципом, вимогою та ознакою гарантії, що ця правова норма відображає інтереси і волю народу за допомогою законодавчого акта, прийнятого найвищим органом державної влади [17, с. 40].

На нашу думку, державне регулювання є необхідною складовою розвитку аграрної сфери, хоч науковець Т.О.Осташко [14, с. 175] зазначає, що сільське господарство є класичним прикладом високо конкурентної галузі, яку за умови відсутності державного регулювання можна брати за зразок для вивчення моделі ринкової конкуренції. Це є високою оцінкою організації і функціонування аграрної сфери, яка за відсутності ефективного регулювання досліджуваного сектора може здійснювати власну діяльність за відповідних умов зовнішнього впливу (природних, кліматичних, фінансово-економічних та інших).

Однак, доцільним у сфері аграрного розвитку залишається посилення регуляторної політики держави стосовно розроблення, впровадження та удосконалення законодавчих і нормативно-правових актів, програм діяльності Кабінету Міністрів України, в тому числі довгострокових, середніх та короткострокових прогнозів, регіональних програм розвитку пріоритетних видів економічної діяльності, а також щорічних державних програм економічного і соціального розвитку на загальнодержавному і регіональному рівнях, складовою яких повинно бути раціональне використання ресурсного потенціалу з метою забезпечення розвитку аграрного сектора економіки країни в цілому та регіону зокрема, в тому числі й підвищення експортного потенціалу

аграрного сектора, передусім на основі вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції.

ВИСНОВКИ

Від інтенсивності здійснюваних трансформаційних перетворень у сфері аграрного виробництва, залежить вирішення проблем продовольчого забезпечення, формування сприятливого середовища для функціонування аграрного ринку, а також відродження сільської місцевості в цілому. При цьому, аграрна політика держави повинна спрямовуватись на підвищення ефективності функціонування державного сектора економіки, забезпечення комплексного та сталого розвитку сільських територій. Пріоритетами державної аграрної політики повинно стати створення відповідних умов для аграріїв, формування високоєфективного та конкурентноздатного аграрного ринку.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30.
2. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
4. Про земельну реформу. [Електронний ресурс]: постанова Верховної Ради України від 18.12.1990 р. №563-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сільськогосподарського виробництва [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 10.11.1994 р. № 666/94 – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
6. Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 06.06.2000 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
7. Бобылев А.И. Аграрное право – самостоятельная отрасль российской системы права // Актуальные проблемы аграрного права России: теория и практика: Сборник научных статей /А. И. Бобылев. – М.: Право и государство, 2004. – С. 18–29.
8. Геєць В.М. Перехідна економіка: підручник / В.М. Геєць, Є.Г. Панченко. Е.М. Лібанова та ін. – К.: вища шк., 2003. – 591 с.
9. Газуда Л.М. Ресурсний потенціал аграрної сфери прикордонного регіону / Л.М. Газуда, О.С. Семененко. - Ужгород: Вид-во ФОП Бреза А.Е., 2012. – 217 с.
10. Жулканич Н.М. Аграрно-виробничі та соціально-економічні відносини на Закарпатті (1945-1990 роки) / Н.М. Жулканич. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2002. – 180 с.
11. Інституціональні засади трансформацій в аграрній сфері//Збірник матеріалів Тринадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, 20-21 червня 2011 року. – Київ, 2011. – 670 с.
12. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери /О. М. Могильний. – Ужгород : ІВА, 2005. – 400 с.
13. Організація управління аграрною економікою: [монографія] / М.Ф. Кропивко, В.П. Немчук, В.В. Росоха та ін.; за ред. М.Ф.Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. - 420 с.
14. Осташко Т.О. Ринкова трансформація аграрного сектора: [монографія] / Т.О. Осташко. – К.: Фенікс, 2004. -280 с.
15. Черевко Г. В. Державне регулювання економіки в АПК : [навч. посіб.] /Г.В. Черевко. – К. : Знання, 2006. – 339 с.
16. Федоров М.М. Економічні проблеми земельних відносин у сільському господарстві. – К.: ІАЕ, 1998. – 263 с.
17. Янчук В.З. Аграрне право України: підручник / В.З. Янчук, В.І. Андрейцев, С.Ф. Василюк та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 720 с.